

Klokkenluider

Fred Spijkers, de voormalige maatschappelijk werker bij Defensie, weigerde uit gewetensnood te doen wat zijn superieuren hem opdroegen. Er komt nu een 'klokkenluidersregeling': iedereen kan ernstige misstanden melden bij een onafhankelijke instantie. Dat klinkt aardig, maar werkweigering is toch een betere optie.

DOOR CAROLINE RAAT

Prof. Van Vollenhoven zal toch niet optreden als vertrouwenspersoon in de zaak-Spijkers. Niet nodig, zo oordeelde de minister van Defensie. Dat is verbazingwekkend omdat vele rapporten, adviezen en zorgwekkende verhalen in de media over klokkenluiders hebben aangetoond dat zij alle steun kunnen gebruiken.

Mede naar aanleiding van deze verhalen heeft minister Ter Horst aangekondigd dat er een mogelijkheid komt voor ambtenaren om anoniem misstanden te melden bij een onafhankelijke instantie. Een goede zaak, maar het is de vraag of een gewetensbezwaarde hier iets aan heeft. In veel organisaties weet men toch wel wie de anonieme nestbevuiler is.

Bovendien bijt een klokkenluidersregeling als het erop aankomt in zijn eigen staart. Een onafhankelijke instantie zal immers alleen advies uitbrengen. En als de top of het bestuur van een organisatie die uiteindelijk met dit advies iets moet doen niet integer is, zal er weinig mee gebeuren.

Veel klokkenluidersregelingen beschermen alleen de melders van ernstige misstanden, zoals strafbare feiten en risico's voor de volksgezondheid. Dat zijn echter vaak symptomen van een bedorven cultuur. Deze uit zich

Klokkenluider Fred Spijkers.

vooral in alledaagse misstanden: een bouwvergunning die tegen de regels in wordt verleend aan de buurman van de wethouder, een subsidie voor een voetbalclub die wordt geweigerd omdat iemand een hekel aan die club heeft of een overheid die aan de rechter sprookjes verkoopt om niet zijn ongelijk te hoeven erkennen. Een klokkenluidersregeling kan ook hier nuttig zijn, maar er zijn andere mogelijkheden.

Ongehoorzaamheid (het negeren van een bevel en gewoon iets anders doen) kan een ambtenaar met recht worden tegengeworpen en is daarom geen optie. Daarom moeten we op zoek naar wat wel mogelijk is. Het is nog vaak praktijk dat bijvoorbeeld een wethouder een ambtenaar van tevoren dicteert wat hij moet gaan adviseren. Als zo iemand dan ziet dat wat die wethouder wil wettelijk gezien helemaal niet mag, dan

FOTO ANVERIK VAN 'T WOUDE

wordt hem voorgehouden dat hij maar beter zijn mond kan houden. De ambtenaar moet er maar een mouw aan passen: de wetsovertreding met veel woorden verdoezelen, een protesterende burger de mond snoeren, enzovoorts. Veel ambtenaren denken dat zij verplicht zijn om dat te doen, maar dat is niet zo. Ik pleit er niet voor dat ambtenaren beleidskeuzes moeten maken. Die keuzes horen bij de politiek te liggen. De bewuste

keuze om illegaal te handelen ook, maar er staat nergens dat een ambtenaar zo loyaal moet zijn dat hij daaraan mee dient te werken. Ontslag wegens het geven van goede, professionele adviezen is immers niet mogelijk. Het weigeren mee te werken aan illegale praktijken ook niet, integendeel. Dit betekent dat, als de politiek verantwoordelijke hiervoor toch wil kiezen, de ambtenaar zijn medewerking hieraan kan wei-

geren. Op die manier komt de verantwoordelijkheid daar te liggen waar hij hoort: bij degene die de beslissing neemt. Die mag dan zelf zijn besluit uitlegen aan de burger en de rechter. De politicus staat dan persoonlijk te kijk en kan zijn ambtenaren niet meer de schuld geven. Hierbij geldt als kanttekening dat het moet gaan om evidente onrechtmatigheden die het algemeen belang schaden. Werkweigering als alternatief voor klokkenluiden is overigens ook geen ideale oplossing voor een hardnekkig integriteitsprobleem. De superieuren van een werkweigerende Spijkers waren waarschijnlijk met een glashard gezicht naar de weduwe van de gestorven militair toe gegaan om te vertellen dat diens dood zijn eigen schuld was.

Signaal

Werkweigering was wél een signaal geweest naar de organisatie en de collega's. Als zo'n handelwijze gemeengoed wordt, blijven er uiteindelijk maar weinig ambtenaren over die met foute praktijken willen meewerken. Het maakt discussie los, meer dan het gebruikmaken van een klokkenluidersregeling, die immers op vertrouwelijkheid steelt. Als een ambtenaar weigert mee te werken, valt dat op: er moet wat uitgelegd worden. En soms zal dat leiden tot het vertrek van degene die het illegale besluit nam.

Daardoor zal wellicht ook de interne procedure veranderen: de ambtenaar brengt ongestoord advies uit. Hij belicht in een bepaalde kwestie alle denkbare, rechtmatige, oplossingen en pas daarna maakt de politiek hieruit een keuze. Onderonsjes tussen portefeuillehouders en ambtenaren verdwijnen dan, waardoor de kans op brokken afneemt. En dat is waar het uiteindelijk om gaat: het veranderen van een organisatiecultuur, zodat misstanden openlijk worden besproken en niet worden getolereerd. Dan is klokkenluiden niet meer nodig.

Mr. dr. Caroline Raat werkt aan de universiteit Twente en is zelfstandig adviseur.